
הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה א
מועד חורף תשע"ה 2015

סמל שאלון 022115

הפתרון נכתב על ידי ירון אברמוביץ
מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

פרק ראשון – קטעי מקור

שאלה מס' 1

סעיף א'

הגורמים לעלייה לארץ ישראל עד למלחמת העולם הראשונה:

1. **הפוגרומים:** בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 סבלו יהודי רוסיה מפרעות. ה"סופות בנגב" שהיו בשנת 1881 החמירו את מצבם של היהודים ועוררו אותם לחפש פתרונות אחרים. אחד הפתרונות האלה היה עלייה לארץ ישראל. גל פרעות נוסף, שהתרחש ב-1903 בקישינב, גרם לזעזוע בדעת הקהל העולמית והותיר את יהודי רוסיה המומים ומתוסכלים. רבים החליטו להגר לארצות הברית ומעטים עלו לארץ ישראל.
2. **ההתעוררות הלאומית:** המשכילים היהודים נדהמו מגלי הפרעות ביהודים והתאכזבו מאדישותם של המשכילים הרוסים שלא יצאו כנגד הפורעים להגנת היהודים, וכך במקומות שונים צצו אגודות של "חובבי ציון". אגודות אלה כללו יהודים בעלי הכרה לאומית מכל הזרמים, וכך הפכה תנועת "חיבת ציון" לתנועה לאומית יהודית, שהמכנה המשותף לכל חבריה היה רעיון הלאומיות היהודית והשיבה לארץ ישראל. אחת האגודות המפורסמות של "חובבי ציון" הייתה אגודת ביל"ו.
3. **כישלון מהפכת 1905:** יהודים רבים השתייכו לאגודות סוציאליסטיות ברחבי רוסיה. בשנת 1905 התחוללה מהפכה סוציאליסטית שנכשלה, ולאחר תקופה קצרה של תקוות שבו האפליה והאנטישמיות לשרור ברוסיה. כישלון המהפכה הביא יהודים רבים להאמין ברעיון של הפועל היהודי – סוציאליסט לאומי יהודי.
4. **מותו של הרצל:** הרצל נפטר ביולי 1904, ומותו עורר גל של רצון לממש את צוואתו הציונית ולעלות לארץ ישראל, וזאת נוסף למחאה כנגד תוכנית באזל ו/או תוכניות אחרות להקמת יישוב יהודי שלא בארץ ישראל.

סעיף ב'

אחד העם טוען שמשטר הפקידות של הברון רוטשילד עושה את המלאכה של האיכרים. נוצר מצב, על פי אחד העם, שבו לאיכרים אלו אין קשר לעבודת אדמה באמת וכך הוא מדמה אותם לעבדים של פקידי הברון.

טענה בעד סיוע זה: התרומה של הברון רוטשילד למושבות:

1. תמיכה במושבות הקיימות – תחילה תמך רוטשילד במושבות בעזרת סכומי כסף, ואחר כך עבר לפעילות גלויה. הוא דאג לחלוקת קרקע, לארגון, להדרכה חקלאית ולתמיכה כספית חודשית (בסך הכל השקיע הברון רוטשילד במושבות סכום אדיר של 1.6 מיליון לירות שטרלינג).
2. רכישת קרקעות – הברון רוטשילד רכש מאות אלפי דונמים בכל חלקי ארץ ישראל (כ-300 אלף דונם).
3. הקמת מושבות חדשות – על האדמות שרכש הקים רוטשילד מושבות חדשות כגון מטולה ובאר טוביה. כל מתיישב קיבל קרקע, בית וציוד מלא. על המושבה הופקד פקיד מטעם הברון, שדאג לכל צרכיה.
4. סיוע סוציאלי – הברון הקים מערכת לשירות ציבורי כמו מרפאות ומוסדות עזרה.
5. הקמת מפעלים – הברון רוטשילד הקים את מפעלי התעשייה הראשונים כמו מפעל ליינות בראשון לציון, מפעל למשי בראש פינה ומפעל לבשמים ביסוד המעלה.

שאלה מס' 2

סעיף א'

פיתוח התודעה הלאומית מביאה לייחודו של כל עם במולדות משלו. התודעה אפשרה לתנועות הלאומיות להעניק תחושת זהות ושייכות לפרטים של הלאום. התודעה הלאומית הביאה ללכידות הלאומית התגבשה, בדרך כלל, סביב טריטוריה שנקראה מולדת. דוגמאות: הבאתם של יהודים לא"י; פיתוח פעילות חקלאית בא"י, פעילות של הציונות הדתית לגאולה עצמית.

סעיף ב'

פעילותו הדיפלומטית של הרצל כדי לקדם את קבלת הצ'רטר: הרצל רצה להשיג הכרה בינלאומית לתוכניותיו. באביב 1896 החל בפעילותו המדינית המתוכננת. בפעילות מדינית זו ניסה להשיג שתי מטרות:

1. לזכות בהכרה משפטית בינלאומית במטרותיו ולקבל ערבות בינלאומיות לבעלות החוקית על ארץ ישראל (צ'רטר). ההתיישבות היהודית של יחידים או של קבוצות בודדות, כמו זו של חובבי ציון, נחשבה בעיני הרצל להתיישבות שתפר את החוק הבינלאומי ועלולה לגרום רק נזק.
2. לשכנע את השלטונות העות'מאניים להתיר הקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל, וזאת תמורת סיוע בחיסול חובותיה הכבדים של האימפריה העות'מאנית באמצעות מימון יהודי.

סעיף ב'

המגעים עם הסולטאן העות'מאני

המקומות הקדושים לאסלאם בארץ ישראל הקשו על הרצל את מלאכת השכנוע, וכדי לשפר את הצעותיו עמד להציע לסולטאן שתי הצעות:

- א. **בתחום הכספי** – מענק כספי גדול שיסייע לאימפריה העות'מאנית לפרוע את חובותיה הכבדים למעצמות האירופיות.
- ב. **בתחום הפוליטי** – לסייע במשא ומתן עם הארמנים, שהטרידו את האימפריה העות'מאנית במאבקם לקבלת עצמאות.

ביוני 1896 נסע הרצל לקושטא ושהה בה אחד-עשר יום, אולם כל ניסיונותיו החוזרים והנשנים להיפגש עם הסולטאן לא הצליחו. הסולטאן סירב אפילו לשמוע על האפשרות שיהודי ילווה כסף לקופת האימפריה. רק ב-1901 הצליח הרצל להתקבל לפגישה אצל הסולטאן הטורקי עבדול חמיד השני. בפגישתם הביע הרצל את הצעתו לעזרת היהודים בחיסול חובות תמורת מתן רישיון ליהודים להתיישב בארץ ישראל. הרצל החל לגייס כספים להסדרת חובותיה של האימפריה העות'מאנית, אולם לאכזבתו סירבו בעלי ההון היהודים בפריז, בלונדון ובווינה לתת יד לתוכניתו. חלקם התייחסו אליו באי-אמון, אחרים לא האמינו בסיכויי תוכניתו. ביולי 1902 נסע הרצל בפעם החמישית לקושטא, אולם במהלך השיחות שם הוא הבין שהמגעים נכשלו ושהסולטאן לא רואה בהרצל שותף רציני לעסקה, וכי אין בכוונתו לסגת מהתנגדותו העקרונית להתיישבות יהודית בארץ ישראל.

המגעים הדיפלומטים עם גרמניה

גרמניה הייתה המעצמה האירופית הראשונה שאליה פנה הרצל. עוד בראשית פעילותו הציונית ניסה הרצל להיפגש עם שליט גרמניה, הקיסר וילהלם השני, כדי לשכנעו בצדקת רעיונותיו. בסוף המאה ה-19 הייתה גרמניה המעצמה האירופית המקורבת ביותר לאימפריה העות'מאנית. גרמניה גם התנגדה להרחבת ההשפעה האנגלית במזרח התיכון. שיקולים פנימיים ובינלאומיים הביאו את וילהלם השני לתמוך במטרות הציונות: הקיסר ראה באור חיובי הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל בחסות גרמניה, מתוך הנחה כי כך ישיג דריסת רגל ראשונה באימפריה העות'מאנית המתפוררת, וכתוצאה מכך יוכל להשתלט בעתיד על שטחים נוספים. כמו כן קיווה הקיסר שיציאת היהודים מארצו תחליש את התנועות המהפכניות, שהיהודים מילאו בהן תפקידים מרכזיים. ב-2 בנובמבר 1898 הזמין הקיסר הגרמני את הרצל לפגישה. יחסו הקריר של הקיסר בפגישה הבהיר להרצל שהקיסר וילהלם נסוג מתמיכתו בתוכנית החסות הגרמנית של התיישבות יהודית בארץ ישראל. כישלון המפגשים עם גרמניה נבע מהערכה לא נכונה של הרצל לגבי התנגדותם של גורמים עוינים לתוכניתו הציונית.

המגעים הדיפלומטיים עם בריטניה:

בשנים 1881-1914 היגרו לבריטניה 25 אלף יהודים. ממדי ההגירה החלו להדאיג את ראשי השלטון הבריטי בעקבות ההתנגדות שקמה לכך בקרב הציבור הבריטי. לאחר דיונים בפרלמנט הבריטי ובעיתונות, מונתה "ועדה מלכותית" לבדיקת נושא ההגירה. בהשפעת הפעילים הציונים בבריטניה זימנה הוועדה את הרצל ביולי 1902 בתוקף היותו מנהיג התנועה הציונית, להעיד בפניה כמומחה לנושא ההגירה היהודית. הרצל ראה במציאות שנוצרה בבריטניה הזדמנות לשכנע את ראשי הממשל הבריטי לתמוך בהקמתה של מדינה יהודית. בהזדמנות זו השמיע לראשונה בפומבי רעיון, שהגה כבר קודם לכן, בדבר מתן היתר להתיישבות יהודית בקפריסין או באזור אל-עריש שבחצי האי סיני (שהיו תחת שלטון בריטי) כמקלט זמני להמוני היהודים הנרדפים.

פרק שני

שאלה מס' 3

סעיף א'

השפעת רעיונות תנועת ההשכלה:

מאמצע המאה ה-18 עד פרוץ המהפכה הצרפתית (1789), התרחשה בצרפת, ובעיקר בבריטניה, פריחה של רעיונות אינטלקטואליים. פריחה זו נודעה בשם "עידן האורות" (מהמילה "אור"). האור שבו מדובר הוא אור חוכמתם של הסופרים והוגי הדעות בני התקופה. זוהי תנועת ההשכלה שהיו לה שלושה מאפיינים מרכזיים:

- א. התנועה תבעה מאדם להעז ולהשתמש בשכלו כדי להוביל לקדמה, ובכך לשנות את המציאות. תנועת ההשכלה הייתה בעלת אופי ספקני, ביקורתי ואפילו עוין כלפי הדת הנוצרית.
- ב. התנועה הניחה שלכל בני האדם זכויות טבעיות שוות (לחיים, לחירות ולקניין) שאינן תלויות בחסדי השלטון. המשכילים ראו בעקרון השוויון בין בני האדם ערך עליון ולחמו למען שחרור האדם מכל צורה של שעבוד.
- ג. שינוי בתפיסת תפקיד השליט – על השליט להיטיב עם העם. כמו כן השתנה מקור סמכותו של השליט – העם עצמו.

הירידה בחשיבותה של הדת בחיי היום-יום של האדם הביאה למשבר זהות ולחיפוש אחר מקורות חלופיים של רגש שייכות והגדרה עצמית. הלאומיות נתפסה כרגש מאחד ומגדיר.

השפעת התנועה הרומנטית:

התנועה הרומנטית טיפחה את מרכזיות הרגש במניעיהם ובדרכי פעולותיהם של בני האדם. התנועה, על כל צורותיה התרבותיות, שמה את הדגש על הרגש והלב ולא על השכל וההיגיון, והבליטה את הייחודי והאישי. התנועה טיפחה את הקשר של בני האדם עם העבר של הלאום באמצעות אגדות עם, מיתוסים, שירה ופולקלור. כך היא העניקה לאדם חשיבות רבה מזו של החברה. התנועה הרומנטית דרשה מן האדם לנטוש את החשיבה הרציונלית והורתה לו לפנות אל הלאומיות.

השפעת המהפכה האמריקאית והצרפתית:

המהפכה האמריקאית (רקע): במהלך המאה ה-17 הוקמו לאורך חופה המזרחי של צפון אמריקה 13 מושבות בריטיות ובהן שוכנו 2.5 מיליון תושבים. המושבות היו חלק בלתי-נפרד מבריטניה. כדי לממן את קופתה המתרוקנת של בריטניה החל הממשל הבריטי להטיל על המושבות האלה שורה של מסים. המסים עוררו כעס רב במושבות. תושבי המושבות שאפו לנהל את ענייניהם בעצמם, וביקשו שבריטניה תפסיק להתערב בענייניהם. היו אלה בעיקר קבוצות של משכילים שהושפעו מהרעיונות של תנועת ההשכלה באירופה. סיסמתם הייתה: "חופש לנו, בדיוק כמו לכם!"

למלחמה בין המושבות לבין הממשל הבריטי ולהכרזת העצמאות האמריקאית הייתה השפעה עצומה באירופה. הכרזת העצמאות העניקה לאירופים את התחושה שהם חיים בתקופה שעומדים להתחולל בה שינויים גדולים. הם גם הבינו שרעיונות ההשכלה לא היו רעיונות תיאורטיים בלבד, וש אפשר ליישם אותם.

המהפכה האמריקאית יצרה את "המיתוס האמריקאי", שלפיו הולכת וקמה חברה חדשה, דמוקרטית יותר. האירופים החלו לחשוב על אמריקה כעל מודל של עולם העתיד.

המהפכה הצרפתית (רקע): ערב המהפכה שרר בצרפת אי-סדר נורא, שבא לידי ביטוי בגביית מסים שנעשתה בצורה לא אחידה וכן בשיטת עונשים שונה לכל אזור. מסיבות אלה, קופתה של צרפת הייתה ריקה ערב המהפכה. לרבים היו ציפיות לשינויים מרחיקי לכת, אך עד מהרה התברר כי המלך לא יוכל לספק את רצונם של בני המעמד הבינוני, שהדרך למשרות פוליטיות הייתה חסומה בפניהם.

במהפכה הצרפתית נקבע תקדים להרס "הסדר הישן" ולבניית מוסדות שלטוניים השואבים את סמכותם מהעם. המהפכה גרמה להפצת רעיונות המהפכה האוניברסליים "חירות, שוויון ואחוזה" לאזורים אחרים באירופה. המהפכה הצרפתית הביאה להתעוררות לאומית, שבאה לידי ביטוי בכל תחומי החיים. חוקרים רבים רואים במהפכה הצרפתית את ראשית התפתחותה של הלאומיות המודרנית.

כיבושי נפוליאון

אותם רעיונות שהביאו עמם כיבושי נפוליאון יצרו את ההתנגדות לכיבושו. מדובר מצד אחד בהפצת רעיונות המהפכה, ומצד שני בכיבוש ובדיכוי המובילים למאבק עממי. עמי אירופה ניסו להסיר מעליהם את הכיבוש של נפוליאון. כך החלה שורה של התקוממויות לאומיות עממיות.

מודרניזציה וחילון

השינויים החברתיים-כלכליים (הגידול הדמוגרפי, תהליכי העיור, תהליכי התיעוש) יצרו מציאות חדשה ברוב ארצות אירופה והובילו רבים להתנתק מהמסגרות המסורתיות.

כמות העובדים בערים גדלה במהירות רבה מזו של התעשייה, וכתוצאה מכך ירדה רמת החיים בערים, נוצרה אבטלה ובצידה מצוקה חריפה. תחושת הניכור של העיר הגדולה, לצד ירידת כוחה של הכנסייה ותהליכי חילון שעברו על החברה האירופית, גרמו לאנשים לחפש זהויות חדשות. מגמות החילון הלכו והתרחבו, ופחתו השפעתה ומקומה של הכנסייה כמוונת הבלעדית של חיי הפרט והחברה. המעבר לעיר הגביר את תחושת הניתוק והניכור בסביבה החדשה. בעקבות מעבר זה התפתחה כמיהה להשתייכות למסגרות שיעניקו זהות ותחושת ביטחון.

תהליכי המודרניזציה סייעו להפצת הרעיונות הלאומיים המודרניים וטיפוח התרבות הלאומית לגווניה השונים בקרב שכבות אוכלוסיה רחבות. נצפו שינויים עצומים בתחומים הבאים: חינוך להמונים, עלייה באחוז יודעי קרוא וכתוב, עיתונות, ספרות, תקשורת ותחבורה. בתקופה זו אנו עדים לעליית דור חדש של מנהיגים שמקור כוחם, השקפת עולמם ודפוסי פעילותם התאימו למציאות החדשה שנוצרה במהלך המאה ה-19.

סעיף ב'

גורמים ייחודיים לצמיחת התנועה הציונית:

אמנציפציה

כחלק מההשפעות של תנועת ההשכלה ורעיונותיה החל במערב אירופה ובמרכזה, במאה ה-18 וה-19, תהליך של מתן שוויון זכויות פוליטי וחברתי ליהודים. כל החוקים והתקנות שהפלו את היהודים לרעה בוטלו, והם הוכרו כאזרחים לכל דבר. תהליך זה התרחש בהדרגה במדינות מערב אירופה ומרכזה, והיה שונה באופיו ממדינה למדינה. להענקת שוויון הזכויות ליהודים היה תנאי ברור: אימוץ אורח החיים, המנהגים והמקצועות של אזרחי המדינות שבהן חיו היהודים. כל אלה דרשו שינויים גדולים מאוד באורח החיים היהודי. היהודים נדרשו להעניק לילדיהם השכלה חילונית ולהזדהות עם השאיפות הלאומיות של עמים אלה. כל אלה פגעו בדפוסי החיים המסורתיים. לפני היהודים נפתחו אפשרויות חדשות, בעיקר בתחומי הכלכלה וההשכלה, והן משכו את תשומת לבם לעולם הלא-יהודי. למעורבות הכלכלית והחברתית הזו הייתה חשיבות גדולה מאוד בתהליך שילוב היהודים בחברה, ובעקבותיו פחתה נאמנותם לערכים יהודיים ולמסורת. האִמְנִיפְצִיָה שזכו לה היהודים הובילה לשינויים עמוקים בחברה היהודית במרכז אירופה ובמערבה:

1. **בתחום החינוך והתרבות:** האמנציפציה שזכו לה היהודים וכן גל ההגירה של הציבור היהודי מן הכפר לעיר חשפו אותם לאפשרות ללמוד באוניברסיטאות. היהודים החלו ללמוד מקצועות חופשיים, והיו אף כאלה שנעשו מרצים במוסדות אלה. היהודים גם פנו לתחומי תרבות שונים, למשל: בגרמניה נודע הסופר והמשורר **היינריך היינה**, ובתחום הציור התפרסם **מוריץ דניאל אופנהיים**.

2. **בתחום הכלכלה:** תהליך האמנציפציה יצר ליהודים הזדמנויות כלכליות חדשות, והם החלו להשתלב בכלכלה המודרנית המתפתחת ובמעמד הבורגני. היהודים במערב אירופה עסקו בעיקר בשלושת תחומי הכלכלה המפורטים להלן:

- **מסחר:** במהלך המאה ה-19 הייתה ירידה גוברת והולכת של תעסוקת יהודים בתיווך וברוכלות ועלייה במספר הסיטונאים ובעלי החנויות היהודים.

- **בנקאות:** היהודים החלו להשתלב בכלכלה הקפיטליסטית, שבה הבנקים ופעילותם הכלכלית תפסו מקום נכבד במסחר המקומי והבינלאומי ובהשקעות שונות. הבנקאים היהודים טיפסו והגיעו למקום נכבד. לדוגמה, בני **משפחת רוטשילד**, שניהלו בנקים בערי אירופה הגדולות.

- **מקצועות חופשיים:** תהליך האמנציפציה הוביל לפתיחתה של מערכת ההשכלה הגבוהה ליהודים במדינות מערב אירופה ומרכזה. יהודים החלו להשתלב במקצועות כמו ראיית חשבון, רפואה, עריכת דין ועיתונאות. עיסוק במקצועות אלה הוביל להשתלבות מוצלחת יותר של היהודים בכלכלה ובחברה.

3. **בתחום הצבא והפוליטיקה:** כחלק מניסיונם של היהודים להיטמע בחברה הכללית הם החלו לפנות לתחום הפוליטיקה והצבא. אף שההשתלבות בפוליטיקה לא הייתה קלה, חלקם אף הצליחו להתקדם למשרות בכירות. לדוגמה, **אדולף פֶּרְמַיִה**, שהיה שר המשפטים בצרפת.

האמנציפציה משפיעה על ההתעוררות הלאומית היהודית – הציונות:

האמנציפציה הביאה לשיפור מצבם של היהודים וקידמה את תהליך שילובם בתחומי הכלכלה, המסחר, התרבות והתעסוקה. המשכילים היהודים במערב אירופה ובמרכזה תלו תקוות רבות באמנציפציה, הם קיוו שהאמנציפציה תפתור את בעיית השנאה ליהודים והם יוכלו להשתלב בחברה האירופית הלא-יהודית. רבים מהמשכילים היהודים זנחו את המסורת הדתית והחליפו אותה ברעיונות אוניברסליים אירופיים. יהודים רבים נטשו את אורח החיים היהודי וסיגלו לעצמם אורח חיים מודרני ומערבי תוך ניתוק מהקהילה היהודית. אולם רעיונות האמנציפציה וההשכלה לא הכו שורשים בחברה האירופית, שהציבה קשיים ושאלות רבות לגבי השתלבותם של היהודים בתוכה. האמנציפציה עוררה עוינות ושנאה בקבוצות שונות בחברה הלא-יהודית ויצרה חיכוכים בין יהודים ללא-יהודים. חיכוכים אלה הובילו למתחים קשים שבאו לידי ביטוי בהתגברותה של האנטישמיות. המצב החדש שנקלעו אליו היהודים בעקבות האמנציפציה העלה

בקרב קבוצות משכילים יהודים שאלה לגבי יכולתם של היהודים להשתלב בסביבתם. **כך הייתה האמנציפציה גורם מסייע לצמיחתה של הלאומיות היהודית המודרנית.** החלה להתגבש קבוצה, קטנה בתחילה, שביקשה לראות בלאומיות היהודית המשך טבעי לאמנציפציה, ומתוך האכזבה, התסכול וההתפכחות מרעיון ההשתלבות בחברה הכללית עלתה שאלה מורכבת: האם אי-פעם יצליחו היהודים להשתלב בחברה האירופית? שאלות אלה הובילו את היהודים להכרה בצורך בפתרון יהודי לאומי שישחרר את עם ישראל מהאמנציפציה הכושלת.

האנטישמיות

שנאת ישראל הייתה קיימת באירופה מאז הואשמו היהודים ברציחתו של ישו. אולם הפעם הייתה זו אנטישמיות שהשתמשה במחקרים מדעיים ועיוותה אותם, כמו זה של צ'רלס דארווין, כדי למצוא צידוקים ביולוגיים ותרבותיים לשנאה ולמאבק ביהודים. במקומות מסוימים האמנציפציה רק החריפה את האנטישמיות המודרנית: מקצת היהודים השתלבו בחברה הכללית, והצלחתם היחסית במציאות הכלכלית החדשה הייתה קרקע נוחה לקליטתן של תיאוריות אנטישמיות מודרניות על ידי תושבי הערים. תהליך האמנציפציה לא טשטש לחלוטין את ההבדלים המהותיים בינם לבין החברה הסובבת אותם, ואף גרם לקנאה ולכעס יותר מאשר בתקופה הקודמת.

ביטויי האנטישמיות המודרנית:

1. **מפלגות והתאגדויות אנטישמיות:** ב-1878 ייסד **אדולף שְׁטֶקֶר** את "מפלגת הפועלים הנוצרית-סוציאליסטית" שהפיצה תעמולה אנטישמית. שטקר רצה לחזק את מפלגתו ולהשפיע על כל שכבות הציבור להצטרף אליו, ולשם כך השתמש בתכסיס ישן – הוא נשא בנאומיו ובמאמריו דברי שְׁטֶקֶה (איבה והאשמה) נגד היהודים. במצע המפלגתי שלו הוא כלל תכנים אנטישמיים: היהודי מסמל את הכסף, השחיתות והמְרָמָה.

2. **עלילות שווא:** בצרפת התרחשו עלילות שווא, שהמפורסמת שבהן הייתה **פרשת דְרִיִּפּוּס**. אלפרד דרייפוס היה קצין צרפתי במטה הכללי, בן למשפחה יהודית מתבוללת, שהואשם ב-1894 במסירת מסמכים צבאיים לשגרירות הגרמנית. בית דין צבאי הרשיע את דרייפוס באשמת בגידה. דרייפוס נשלח למאסר עולם באי השדים (ליד אמריקה הדרומאית), ודרגתו נשללה ממנו בטקס משפיל לנוכח המון מוסת הקורא "מוות ליהודים". עקב גילויים פנימיים בתוך המטה הצרפתי, שהראו שחתימתו של דרייפוס זויפה, וכן בשל מאבק ציבורי בעד זיכויו

של דרייפוס, החלה פרשת דרייפוס להסעיר את דעת הקהל בצרפת. אמיל זולה, מגדולי הסופרים בצרפת, פרסם בעיתונות מכתב בוטה בשם "אני מאשים", ובו האשים את ראשי הצבא בהסתרת האמת ובעלילה על אדם חף מפשע. ב-1899 ערכה הממשלה משפט חדש לדרייפוס. בית הדין הצבאי הפחית את עונשו לעשר שנות מאסר, ורק ב-1906 מצא בית המשפט העליון את דרייפוס זכאי וביטל את הרשעתו. הוא הוחזר לצבא בדרגתו הקודמת.

לפרשת דרייפוס יש משמעות רבה: התברר שבצרפת, למרות היותה הראשונה למתן אמנציפציה ליהודים, עדיין הייתה קיימת אנטישמיות חזקה בקרב קבוצות רבות באוכלוסייה. **בנימין זאב הרצל**, ששהה אז בפריז ככתב של עיתון מווינה, הושפע עמוקות מתגובת ההמון האנטישמי הפרוע. הרצל התחיל להבין אז כי האמנציפציה לא פתרה את הבעיה של היהודים בגולה.

3. **האנטישמיות במזרח אירופה:** כאשר הצאר **אלכסנדר השלישי** עלה לכס השלטון החלו להתרחש פוגרומים רבים באזורים סמוכים זה לזה. לכל הפוגרומים היו מאפיינים דומים: **השלטונות הרוסיים עמדו מאחורי הפוגרומים.** מטרתם הייתה להגביר את הלחץ להגירת היהודים אל מחוץ לגבולות רוסיה, לבודד את היהודים ולהשקיט את התסיסה המהפכנית על ידי הפניית הזעם כלפי היהודים. ב-27 באפריל 1881 פרצה שורה של פרעות בקהילות היהודיות בדרום רוסיה ובחלקים אחרים באימפריה הרוסית. פרעות אלה כונו בספרות העברית "**סופות בנגב**". הפורעים פשטו על יותר ממאתיים קהילות יהודיות. כמעט לא היה ספק שהממשלה הרוסית מעורבת בעניין: כמה ימים לפני הפרעות הופיעו באזור פקידי ממשלה, המשטרה לא התערבה במקרים רבים והעונשים שהוטלו על הפורעים היו קלים ביותר.

האנטישמיות משפיעה על צמיחתה של התנועה הציונית: חוקרים רבים מצאו קשר הדוק בין עליית האנטישמיות המודרנית לבין הצורך בהקמתה של תנועה לאומית יהודית. רבים הלכו בעקבותיהם של מנהיגים ציוניים כמו **הרצל**. צמיחתה של האנטישמיות מוכיחה, לפי הרצל, את אי-יכולתה של האמנציפציה להצליח. מהות היהודים כעם שוללת מהם את האפשרות לזכות באמנציפציה מלאה. הרצל ואחרים ביקשו פתרון אחר לבעיית היהודים — הקמת תנועת לאומית, אשר תשאף לבידול מוחלט של היהודים מסביבתם על ידי הקמת "מדינת היהודים". התנועה הלאומית היהודית קמה מתוך הרגשת "הזרות" של היהודים בארצות ישיבתם, מתוך חוסר האמונה שהשכלה או קדמה מסוגלות לשנות את עוינות האומות כלפי היהודים, ודווקא כמסקנה

מכל אלה יש צורך ב"ארץ שלנו", מקום שבו היהודים יהיו רוב ויקבעו את סדרי המדינה. לכן לא ניתן להפריד בין תקומתה של התנועה הלאומית היהודית ובין ההתעוררות של האנטישמיות המודרנית.

1. **היעדר טריטוריה לתנועה הציונית ופיזורו של העם היהודי:** בעוד עמי אירופה האחרים נאבקו למען השגת הגדרה עצמית ומדינה עצמאית על אדמתם שלהם (היוונים נאבקו על אדמתם נגד העות'מאנים, הרומנים נאבקו לסילוק האוסטרו-הונגרים מאדמתם וכו'), נאבקה התנועה הציונית להשיג טריטוריה מחוץ לגבולות אירופה, כשכלל לא ברור היה היכן תהיה אותה טריטוריה ומה בדיוק יהיו הגבולות שלה – רק הרצון העז לזכות באדמת ארץ ישראל היה ברור. היהודים היו מפוזרים בכל העולם, נטולי אדמה משותפת אך בעלי שאיפות לאומיות לזכות באדמה ומדינה משלהם. זה לא היה מצבם של העמים האחרים שתבעו עצמאות מדינית על אדמתם.

2. **חוסר אחידות בתוך העם היהודי בנוגע לפתרון הרצוי ליהודים:** התנועה הציונית נתקלה בהתנגדות לרעיונות הלאומיים שהעלתה מצד קבוצות שונות בתוך העם היהודי, בעוד תנועות לאומיות אחרות לא נתקלו בהתנגדות כזו. למשל, היהודים הדתיים-חרדים התנגדו להקמת מדינה יהודית כל עוד לא הגיעו ימות המשיח; יהודים מתבוללים במערב אירופה ראו בהכרה בציונות הודאה בכישלון האמנציפציה ולכן לא תמכו בתנועה זו; וכן היו יהודים רבים שבעיניהם הפתרון הרצוי לבעיות היה בכלל הגירה לארצות אטרקטיביות כמו ארצות הברית (ולא לארץ ישראל) או היטמעות מוחלטת בעמים שבקרבתם חיו. התנועה הציונית התקשתה מאוד לגייס תומכים לשורותיה מבין יהודים לא מעטים אלו, והדבר הקשה על התפתחותה. תנועות לאומיות אחרות לא היו צריכות להתמודד עם תופעות של הגירה ובריחה מארצן למקומות אחרים, וכמו כן לא ניצבה בפניהן הבעיה של התבוללות בני עמם והיטמעותם בקרב עמים זרים.

שאלה מס' 4

סעיף א'

המאבק הלאומי האיטלקי

קשיים: שליטי ארבע המעצמות באירופה (האוסטרים, הצרפתים והספרדים) התנגדו לתנועה הלאומית האיטלקית. שליטי אירופה הורגלו לראות את איטליה כשטח המסומן על המפה בלבד. למעשה לא ראו בה מדינה השייכת לעם האיטלקי.

תוצאות: ב-18 בפברואר 1861 התכנס **הפרלמנט האיטלקי הראשון** והכריז על **אֶמְנוּאֵלֶה** כמלך איטליה. בתשע השנים הבאות נמשכו המלחמות במרכז איטליה, עד שלבסוף שוחררו גם שטחים אלה. בשנת 1870 הייתה כל איטליה למדינה אחת מאוחדת, ובספטמבר של אותה השנה הפכה רומא לבירתה של הממלכה האיטלקית המאוחדת.

סעיף ב'

בתנועה הציונית נכללו זרמים בעלי תפיסות עולם שונות. אחת הסיבות לכך הייתה אמונתו של הרצל כי נציגי העם היהודי, מכל הזרמים, יעניקו לתנועה הציונית בסיס רחב יותר לקידום מטרותיה.

הציונות המעשית

זרם הציונות המעשית ראה בהתיישבות בארץ ישראל מטרה מיידית של התנועה הציונית. עם אנשי הזרם הזה נמנו בעיקר חברי התנועה הציונית ברוסיה. האגודות המרכזיות של זרם זה נקרא: **"חובבי ציון"**: הם החלו כתנועה חברתית רעיונית על רקע הפוגרומאים שנערכו ברוסיה ב-1881. בחודשים הראשונים לאחר הפוגרומאים הוקמו ברחבי תחום המושב כמה אגודות של **"חובבי ציון"**. מטרות האגודות היו: שיבת העם היהודי לארצו והכרה בינלאומית של המעצמות בזכות זו, עבודה חקלאית וגאולת אדמות ארץ ישראל. **מִנְחֵם אוֹסִישְׁקִין**, מנהיגם של אנשי הציונות המעשית ושל כלל ציוני רוסיה, שראה בהתיישבות בארץ ישראל את עיקר המפעל הציוני, פעל להכוונת כל הפעילות הציונית לכיוון המעשי. עם מנהיגי הזרם המעשי נמנו גם: **יחיאל צ'לנוב ואוטו נֶרְבוֹנְג**. השקפת העולם של אנשי הציונות המעשית הייתה תוצאה של התנאים הפוליטיים-חברתיים הקשים של יהודי מזרח אירופה ששררו בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20. בשנים 1903-1907 היגרו כ-650,000 יהודים ממזרח אירופה לאמריקה, ואלפים יהודים אחרים היגרו לארצות אחרות. היו יהודים שהצטרפו למפלגות מהפכניות, בתקווה שהמהפכה החברתית-

כלכלית, שלמענה פעלו, תוריד מהשלטון את הצאר הרוסי ותפתור את בעיית היהודים. עקב מצבם הקשה של יהודי מזרח אירופה הגיעו מנהיגי הציונות ברוסיה למסקנה, כי דרכי הפעולה של ההנהגה המרכזית של התנועה הציונית אינן נותנות מענה לבעיות הבערות של הציבור היהודי בארצות אלה וכי יש לזרז את רכישת הקרקעות בארץ ישראל ואת תהליך ההתיישבות. על פי **אנשי הציונות המעשית**, יש לעלות לארץ ישראל באופן הדרגתי, ללא קשר לתנאים המדיניים. לתפיסתם, יש לקבוע בארץ ישראל עובדות בשטח על ידי עלייה לארץ, עבודת אדמה והתיישבות. כמו כן הם סברו שיש להימנע ממשיכת תשומת לב בינלאומית למפעל הציוני כדי לא להרגיז את הסולטאן הטורקי, וכולם התנגדו, בתחילה, לפעילותו המדינית של הרצל.

הציונות המדינית

מייצגו העיקרי של זרם זה היה תיאודור הרצל, שעד יומו האחרון האמין בהקמת "מדינת היהודים", לאחר שתובטח "במשפט הפלל" – על פי תוכנית בֶּזֶל. הרצל סבר שיש לפעול בדרך מדינית ולפעול באופן רשמי וגלוי. המדינה היהודית תקום בסיוע המעצמות, שגם הן מעוניינות, מתוך אינטרסים שונים, שהיהודים יצאו מאירופה. הרצל האמין שהתנאי לחידוש הלאומיות היהודית הוא השגת "צ'ארטר" – הסכמה בינלאומית להקמת מדינה יהודית עצמאית. בדרך זו תהיה ריבונות לעם היהודי.

כפי שראינו בפרק הקודם הרצל הושפע מגילויי מהאנטישמיות באירופה. הרצל חרד להמשך קיומו של העם היהודי בגולה.

למרות שדרכו של הרצל לא הביאה תוצאות בימי חייו, תמך החלק הגדול בתנועה הציונית בדרכו המדינית, כלומר בהמשך פעילותו: הן בגיוס תמיכת המעצמות והמדינות השונות בתוכנית הציונית והן בהמשך המאמצים בחצר הסולטאן הטורקי בקושטא להשגת צ'ארטר כתנאי להתיישבות נרחבת בארץ ישראל.

כפי שהדברים באים לידי ביטוי בספרו "מדינת היהודים" הרצל רצה להקים בארץ-ישראל חברת מופת שתבנה על יסודות ליבראליים של סובלנות דתית, שוויון וצדק. הרצל שלל את הכוונה להקים בארץ-ישראל חברה הבנויה ל יסודות דתיים.

עם אנשי הזרם המדיני נמנו בעיקר מנהיגים ממדינות מערב אירופה ומרכז, מדינות שהתקיימה בהן אמנציפציה, ומצבם הכלכלי-מדיני של היהודים בהן היה טוב יחסית. אנשי הזרם המדיני העריכו כי התיישבות בארץ ישראל – (כלומר פעילות "מעשית") לא תקדם את האינטרסים הציוניים; היא אף עלולה, לדעתם, לחבל בתהליך ההכרה המדינית.

הקריאה לשינוי מהפכני בדרכה של התנועה הציונית עלתה ממאמרו של הסופר אשר צבי גינצבורג (אחד העם), שפורסם ב-1889 בעיתון "המליץ". כותרת המאמר הייתה: "לא זה הדרך" והוא זכה לתשומת לב רבה.

על פי אחד העם הסכנות הנשקפות להמשך קיומו של העם היהודי בגולה הן **טמיעה והתבוללות**. גם אחד העם ראה את הסכנה הטמונה באנטישמיות, וכינה אותה "**צרת היהודים**", אך הדגיש שהסכנה הגדולה יותר, בעיניו, היא היעדר תודעה לאומית יהודית, ומצב של התבוללות בקרב יהודי הגולה. את הסכנה הזאת הוא כינה "**צרת היהדות**". הפתרון שהציע אחד העם לסכנה זו היה הקמת **מרכז רוחני בארץ ישראל**: רק בארץ ישראל תוכל היהדות להתפתח בתנאים הטבעיים. הוא סבר שהמרכז הרוחני לא יוכל לקום על ידי כל העם, אלא רק על ידי יהודים שיקבלו הכשרה מיוחדת למשימה זו. קומץ אנשים זה יעבוד בעבודות שונות: מעבודת אדמה ואומנויות ועד עבודת הרוח והספרות. בעלי ההכשרה חייבים להתרכז בהקמת המפעל הרוחני, ועליהם להפוך את ארץ ישראל למרכז לאומי לחיי העם כולו. תפקידו של המרכז הרוחני הוא להעביר את רוח היהדות לכל הקהילות היהודיות בגולה ובכך לשמור את התודעה הלאומית והתרבותית שלו (אחד העם קרא לזה "הכשרת הלבבות").

הביקורת של אחד העם על הרצל: אחד העם היה מתנגדו החרیف ביותר של הרצל. ביקורתו התמקדה בגישתו של הרצל לגבי מטרות התנועה הציונית ודרכי הגשמתה. הבדלי תפיסות עולם ביניהם באשר לאופייה של התיישבות היהודים בארץ ישראל נבעו מהבדלי התרבות העמוקים ביניהם: אחד העם היה מעוֹרָה בתרבות העברית ובמסורת היהודית, ואילו הרצל היה מעורה יותר בתרבות האירופית.

ביקורתו של אחד העם הגיעה לשיאה לאחר שהרצל פרסם את ספרו **אֶלְטֶנוֹיִלְנְד**, בשנת 1902. אחד העם טען כי חזונו של הרצל אינו מעשי, והחברה היהודית העתידית בארץ ישראל, כפי שהיא מצטיירת באלטנוילנד, היא חברה דמיונית ולא מציאותית.

בספרו תיאר הרצל חברה שוויונית, שמוסדות התרבות והמדע שלה עוסקים בנושאים אנושיים כלליים ולא דווקא בנושאים בעלי אופי יהודי. אחד העם תקף את הרצל בנושא זה, כי חשב, בניגוד להרצל, שבארץ ישראל צריך להיבנות בראש ובראשונה מרכז יהודי-רוחני. מרכז זה יחזק את האחדות הלאומית של העם היהודי שנפגעה עקב האמנציפציה.

הציונות הסינתטית (סינתזה = שילוב)

בקונגרס הציוני השמיני, באוגוסט 1907, הסתמן מאבק בין אנשי הזרם המעשי לבין אנשי הזרם המדיני. אנשי הזרם המעשי לחצו למימוש ההתיישבות בארץ ישראל, ואילו אנשי הזרם המדיני המשיכו לתמוך בפעילות דיפלומטית. הם טענו כי יישוב ארץ ישראל ללא השגת המטרות הדיפלומטיות יהיה בזבוז זמן. דוד וולפסון, שהיה אדם של פשרה, חשב שצריך לשלב בין שני הזרמים: המדיני והמעשי. על פי וולפסון יש למזג בין הפעילות הדיפלומטית על פי סגנונו של הרצל לבין העשייה המעשית של אגודות "חובבי ציון" בארץ ישראל. לתפיסתם של אנשי הציונות הסינתטית אין סתירה בין פעילות מדינית לבין עשייה מעשית. להיפך, שני הדברים תורמים ומסייעים זה לקידומו של זה. מעתה החלה התנועה הציונית להעניק משקל שווה לשני הזרמים.

הציונות הסוציאליסטית

שני המושגים "ציונות" ו"סוציאליזם" סותרים, באופן עקרוני, זה את זה. הציונות היא תנועה בעלת אופי לאומי ברור, השואפת לרכז את העם היהודי בארץ משלו – ארץ ישראל. הסוציאליזם מנסה להתעלם מן ההיבט הלאומי ומדגיש את האופי המעמדי של החברה: מעמד מנצל (בורגנות וקפיטליסטים) מול מנוצלים (פרולטריון – מעמד הפועלים).

נחמן סירקין היה הראשון שרצה לגבש זרם שימזג בין הציונות לבין הסוציאליזם. בשנת 1898 פרסם סירקין את חיבורו "שאלת היהודים ומדינת היהודים הסוציאליסטית" ובו טען שהאנטישמיות נובעת מתוך מאבקים פנימיים בתוך החברה הקפיטליסטית הבורגנית. הוא טען עוד, שהניגוד בין הפרולטריון לבורגנות הוא גורם ישיר המחזק את שנאת ישראל. מדוע? מפני שהיהודים מצטיירים תמיד כמעמד נצלני, קפיטליסטי. ככל שיגבר המאבק בין המעמדות, כן יגדלו ממדי השנאה. מהו הפתרון הרצוי? התנועה הציונית צריכה לתת תשומת לב ל"אנשי העבודה היהודים", כלומר לפועלים, ולהפסיק להתרכז במעמד הבורגני. על פי סירקין, אם התנועה הציונית לא תשנה את דרכה, היא תיכשל. סירקין טען שאם תקום מדינה יהודית, תהיה זו אך ורק מדינה בעלת אופי סוציאליסטי.

דב בָּר בּוֹרוּכוֹב: מכל הוגי הדעות בזרם הציונות הסוציאליסטית, היה בורוכוב החריף ביותר. בורוכוב ראה ב"מלחמת המעמדות" יסוד חשוב במאבקו של העם היהודי. לדבריו, הבעיה היא התרחקות העם היהודי מענפי הייצור – בחקלאות ובתעשייה. העם היהודי גם התרחק מעבודה גופנית והוא עוסק במקצועות שאינם יצרניים. רק בארץ ישראל יוכל הפרולטריון היהודי להתחיל בחיים נורמליים על בסיס של עבודה יצרנית. ההגירה לארץ ישראל, על פי בורוכוב, לא תתרחש בגלל געגועים דתיים או קשר היסטורי, אלא משום שבארץ ישראל תוכל להתרחש מלחמת המעמדות ללא פגיעה ביהודים.

הציונות הדתית – תנועת "המזרחי"

החל מהקונגרס הציוני הראשון הצטרפו דתיים רבים לתנועה הציונית. הרבנים בתנועה הציונית נטו לרוב אחרי הציונות המדינית, שבה ראו יכולת של שיתוף פעולה בין דתיים לחילונים ודרך למנוע משבר סביב פעולות חינוך.

הרצל היה מודע לניגודים התרבותיים שבין הקבוצות השונות בתנועה הציונית ורצה לגשר ביניהן כדי ליצור אחדות ושיתוף פעולה. הוא הבין שיש לגשר בין הציונים הדתיים – שתמכו בפעילות מדינית, הסברתית וארגונית בלבד, מחשש שכל יוזמה בתחום החינוך תהיה חילונית – לבין קבוצות של ציונים. מהקונגרס הציוני החמישי (1902), החלו להתארגן ציונים דתיים בראשות הרב **יצחק יעקב ריינס**, שתבעו להמשיך לשמור על אופייה הפוליטי הטהור של התנועה הציונית. הם התנגדו לכך שהתנועה הציונית תעסוק גם בפעילות חינוכית ותרבותית כי חששו שהחינוך הדתי-מסורתי ייפגע.

הציונים הדתיים התכנסו בעיר וילנה בפברואר 1902. בוועידה הוחלט, כי הם יקימו קבוצה בהסתדרות הציונית – תנועת "המזרחי". מטרת התנועה הזאת הייתה לשמור על אופייה הדתי של הציונות ועל מטרותיו המדיניות של הרצל. "המזרחי" תמכה בפעילות הציונית על פי דרכו של הרצל: היא תמכה בפעילות מדינית כדי להשיג את הכרת ממשלות העולם בהתיישבות בארץ ישראל. ריינס רצה לקדם הרעיון הציוני ולאסוף תרומות למען היישוב היהודי בארץ ישראל. בעיני ריינס גם יישובה של ארץ ישראל הוא בבחינת מצווה מן התורה.

תנועת "המזרחי" התפתחה ונעשתה כוח פוליטי חזק וגדול. סניפים של התנועה הוקמו ברחבי תחום המושב וגם מחוץ לרוסיה. בזכות אישיותו והתנועה שהנהיג היה הרב ריינס לאחד האישים בעלי ההשפעה בהסתדרות הציונית בתחילת דרכה.

תוכנה ומשמעותה של הצהרת כורש

הצהרת כורש נכתבה בשפה עברית ובלשון חגיגית. לא היה זה דבר חריג שהמלך הפרסי פנה לעם מסוים בלשונו. ההצהרה פותחת את ספרי עזרא ונחמיה:
את תוכנה של הצהרת כורש ניתן לחלק לשני חלקים מרכזיים:

1. הצהרת כורש מציגה שתי תפיסות המתייחסות לאלוהי עם ישראל. התפיסה האחת רואה באלוהי ישראל "אל אוניברסאלי", שמתקיים בכל אזור גיאוגרפי ובכל זמן, ואין גבול להשפעתו. בהמשך ההצהרה מופיעה תפיסה נוספת לאותו האלוהים תפיסה אלילית הרואה את אלוהי ישראל כאל ייחודי – המזוהה עם מקום אחד מוגדר: ארץ ישראל. משום כך מדגיש כורש בהצהרתו שמקום המקדש יהיה בירושלים.

2. אישור לבניית בית המקדש בירושלים: גישתו של כורש שונה מזו של קודמיו, מלכי אשור ובבל, והיא באה לידי ביטוי בהיתר שנתן ליהודים היושבים בבל לחזור לארץ ישראל ולבנות את מקדש אלוהיהם ב"ירושלים אשר ביהודה". כורש אף התיר ליהודים להוציא זהב וכסף מבבל לשם בניית בית המקדש. כאמור, החזרה לארץ ישראל, לא הייתה הכרח, כי אם מתן רשות. יש לזכור כי ירושלים תמשיך להיות תחת שליטתה של האימפריה הפרסית, מפני שכורש לא התכוון, באמצעות ההצהרה, לחדש את עצמאותם המדינית של היהודים בארץ ישראל.

הסיבות והנסיבות למתן ההצהרה בידי כורש

1. **אופיו של השלטון הפרסי ומדיניותו כלפי העמים שכבש בכלל ומדיניותו כלפי היהודים**

בפרט: המבנה המנהלי של האימפריה הפרסית לא היה שונה בהרבה מהמבנה של האימפריות שאת שטחיהן היא ירשה. האימפריה הפרסית שלטה בשטחים שאותם כבשה בשתי דרכים מרכזיות: שלטון ישיר באמצעות נציבים; שלטון באמצעות שושלות מקומיות שהצהירו נאמנות למלך הפרסי. כל המדינות שהפרסים כבשו נחלקו למחוזות קטנים, כדי למנוע אפשרות של מרד וכדי לגבות מיסים בצורה יעילה. המלכים הפרסים שלטו באימפריה ביד רמה והיו להם סמכויות בלתי מוגבלות בכל התחומים. מבחינה זו כורש לא היה שונה, אך הוא גילה סובלנות כלפי אורח חייהם, דתם ותרבותם של העמים שכבש. גישתו הייתה שונה בתכלית מגישתם של המלכים של שתי האימפריות שירש את

שטחיהן: בעוד שמלכי אשור ובבל השתמשו באמצעי של הגליה כדי לדכא ולמנוע מרידות בממלכותיהם, כורש השתמש באמצעים סובלניים וליבראליים, כדי לזכות בנאמנות של העמים שכבש. העיקריים שבהם:

א. השארת שליטים מקומיים שהצהירו נאמנות למלך הפרסי.

ב. נקיטת מדיניות של סובלנות דתית. כורש התיר לכל העמים לעבוד את אלוהיהם ולקיים את פולחניהם בבתי המקדש שלהם. מדיניות זו נובעת גם מתפיסתם הפוליתאיסטית (אמונה במספר אלים) של מלכי פרס, ובאמצעות תפיסה זו ניסו לרכוש את תמיכתם של כוהני הדת באזורי הכיבוש.

ג. הקלות במיסים לכוהני הדת.

אמצעים אלה יצרו אצל העמים הכבושים אהדה כלפי כורש. יוקרתו בעיניהם עלתה, והוא הצטייר כמנהיג נבון ומוכשר. האימפריה הפרסית הצטיירה ככובש שאינו כופה את שלטונו רק בכוח הנשק. גם היהודים, כמו עמים אחרים באימפריה הפרסית, נהנו ממדיניות הסובלנות הדתית שנקט כורש; הצהרתו התירה להם לבנות מחדש את בית המקדש שלהם. אחת ההוכחות ליחסו הסובלני של כורש כלפי העמים שכבש היא **כתובת הגליל**. הכתובת, שהתגלתה בחפירות ארכיאולוגיות בעיראק, הוטבעה על גליל חומר והייתה מיועדת לתושבי בבל. זהו בעצם מסמך רשמי המבטא את מדיניותו הדתית פוליטית של כורש. בכתובת - מצהיר כורש על הכרתו באלוהי בבל, בדומה להכרתו באלוהי ישראל, בהצהרת כורש. מכאן אפשר להסיק שכורש נהג בעמים אחרים כפי שנהג ביהודים, בהתירו להם לשקם את פולחניהם ולהחזיר את פסלי הפולחן למקומם.

2. **רצונו של כורש לכבוש את מצרים:** מצרים נכבשת על ידי כורש בשנת 518 לפנה"ס. יש חוקרים הסבורים שהצהרת כורש נגזרה מהכנותיה של האימפריה הפרסית לכיבוש זה. כורש סבר שהצהרתו, המעניקה ליהודים אישור לשוב לארץ ישראל ולשקם את מקדשם בירושלים, תניח את היסודות להקמתו של יישוב יהודי בארץ ישראל, האוהד את האימפריה הפרסית. יישוב זה, הנמצא על אם הדרך למצרים, יוכל לסייע לצבאו במטרתו זו.

סעיף ב'

כתובת נכתבה על גוש חומר מעוצה בצורה של גליל ומכאן שמה. כתובת הגליל מהווה רקע להצהרה, והיא כתובה בשפה האכדית, כיוון שהכתובת מבטאת את מדיניותו של כורש כלפי כל העמים אשר היו תחת שליטתו. כל ההכרזות המלכותיות היו כתובות בשפה זאת. לפיכך, ניתן להסיק כי כורש נהג ביהודים כבכל העמים. כורש מגלה התחשבות בצרכים הדתיים פולחניים של העמים השונים על ידי כך שהוא עוזר להם בשיקום פולחניהם. בניית בית המקדש בירושלים הייתה איפוא, חלק משיקום ערי המקדש מחוץ לבבל והחזרת הגולים לארצם הייתה תקפה לגבי כל העמים. לאור כתובת הגליל נראה כי כורש לא הכיר באלוהי ישראל כאל היחיד ביקום. בהצהרת כורש כלפי היהודים, מדבר כורש בשם אלוהי ישראל משום שהיה זה מנהג הכובשים להופיע כשליחי האלים השונים, גם של העמים הכבושים.

שאלה מס' 6

סעיף א'

את העיכוב בבנייה ניתן לייחס לשלושה גורמים מרכזיים:

החברה הסובבת:

1. השומרונים מבקשים לקחת חלק בבנייתו של בית המקדש: בספר עזרא נזכרות נבואותיהם של הנביאים ישעיהו השני וזכריה, שקיוו שבנייתו של בית המקדש בירושלים תחולל מהפכה רוחנית גדולה בקרב עובדי האלילים ותגרום להצטרפותם ההמונית לעם היהודי, ובית המקדש יהווה גם עבורם מקום תפילה. אולם, ספר עזרא גם מספר לנו שתקווה זו לא הייתה מנת חלקם של המנהיגות הרוחנית והמדינית של הגולים השבים לארץ ישראל. הם דחו את הפניות של תושבי הארץ, במיוחד אלה של השומרונים (על הסכסוך בין שבי ציון לשומרונים ראו בהמשך) ליטול חלק בבניין בית המקדש. שבי ציון כינו את התושבים האלה "צָרִי יְהוּדָה וְשׁוֹמְרוֹן", ככינוי כולל לאותם נוכרים שהוכנסו לארץ ישראל על ידי האשורים כחלק ממדיניותם להעביר אוכלוסייה ממקום למקום. לאחר שנדחו, פעלו תושבי המקום לסכל את בנייתו של בית המקדש. הם שיגרו מכתבים למלך פרס בו הם מתריעים בפניו על הסכנה הצפויה לשלום הממלכה אם ייבנה מחדש בית המקדש בירושלים. עלינו לזכור כי שבי ציון הטילו ספק ביהדותם של תושבי הארץ.

חברה יהודית

2. בעיות כלכליות: למרות שגולי בבל הגיעו לארץ ישראל עם סכומי כסף שניתנו להם עוד בפרס לצורך בניית בית המקדש, הבנייה התעכבה בשל היעדר משאבים. יש לזכור כי המצב הכלכלי ששרר ביהודה באותה התקופה היה קשה, והדבר הקשה על גיוס הכספים למימון הבנייה. ממלכת פרס הייתה עוד בשלבי התארגנות באזור יהודה, והפקידים של המלך כורש לא הגישו את העזרה הדרושה ואף הערימו קשיים על הבנייה, למרות הצהרתו של כורש.

חברה סובבת:

3. מלחמות האימפריה הפרסית: המלחמות הבלתי פוסקות של האימפריה הפרסית מול הממלכה המצרית, במיוחד לאחר עלייתו של יורשו של כורש כִּנְבוּזַי, הקשו על מלאכת הבנייה ומציאת חומרי הגלם הנדרשים. כמו כן, משערים שהמלך הפרסי היה צריך מקורות מימון למסעות המלחמה שלו, ואותם מצא בהטלת מיסים על תושבי יהודה.

סעיף ב'

המקדש כמרכז החיים היהודיים: מרכז דתי, כלכלי ומוסרי

כאמור, בנייתו של בית המקדש הסתיימה בשנת 020 לפנה"ס, בימיו של המלך הפרסי דָרְיָוּשׁ הראשון. השלמת הבנייה עוררה התרגשות רבה בקרב הנוכחים. בית מקדש זה דמה למבנה של בית המקדש הראשון שנבנה לפניו מבחינת מידותיו והיקפו, אך לא היה מפואר כמו קודמו. הסיבה המרכזית לכך היא, שלא כמו בימי בית המקדש הראשון, עתה לא הייתה יהודה ממלכה עצמאית, כי אם תחת שליטתה של האימפריה הפרסית. משמעות הדבר, שלא מלך יהודי מימן את בניית המקדש אלא תרומות ותקציבים של האימפריה הפרסית.

השלמת בנייתו של בית המקדש השפיעה בשני תחומים מרכזיים:

1. חיזוק מעמדה של ירושלים: ירושלים הפכה לעיר מקדש והדבר הקנה לה זכויות מיוחדות באימפריה הפרסית. כמו כן, המקדש החל להיות מקור להזדהות רוחנית לתושבי הארץ היהודים וכן לתושבי התפוצות. המקדש הפך להיות המרכז של היישוב היהודי והסיבה המרכזית לקיומו. במקביל החלה העלייה לרגל לירושלים בשלושת הרגלים. לאחר בנייתו של בית המקדש, ניסו היהודים לחדש גם את בניית חומות העיר, אך, בתחילה,

האימפריה הפרסית לא הייתה מוכנה לצעד שכזה, המבטא ריבונות מדינית וצעד גדול לקראת עצמאות. בית המקדש הפך להיות מוקד כלכלי; אוצרותיו היו רבים מאוד ונכללו בו כספי תרומות, כספי האצולה וכן כספים לאלמנות ויתומים.

2. חיזוק מעמדם של הכהנים: במקביל להתחזקותה של ירושלים התחזק מעמד הכהנים מבחינה חברתית וכלכלית, והוא נעשה המעמד המרכזי והבכיר ביהודה. הכהנים נעשו בהדרגה לראשי הקהילה. הם אף החלו ליצור קשרים עם האליטות של העמים השונים שישבו סביב יהודה. המנהיגות הרוחנית עלתה בהדרגה ועלתה בכוחה על המנהיגות הפוליטית, עד שהאחרונה נעלמה כליל. התחזקותו של מעמד הכהונה נבעה מכוונה ברורה של האימפריה הפרסית להחליש את המעמד הפוליטי, כדי להחליש את הסממנים הלאומיים של העם היהודי ביהודה. הכוהן הגדול בבית המקדש הפך להיות נציגו של העם בפני האימפריה הפרסית, וגם בפני היהודים בתפוצות. למעשה הוא הנציג של עם ישראל כולו. התקנות שהנהיגו עזרא ונחמיה חיזקו את מעמדה של הכהונה, מפני שהן חיזקו את מעמדה של התורה וחיבו לפעול על פיה. הכוהן הגדול יכול היה להתערב, לא רק בעניינים דתיים, אלא גם בעניינים חילוניים ופוליטיים ואף בנושאי חקיקה ומשפט. הכוהן הגדול הוא העומד בראש המקדש, והמקדש הוא המרכז הרוחני, הכלכלי והמוסרי של יהודי יהודה בתקופה זו. עם עלייתו של מעמד הכוהן הגדול עולה מעמדה של הכהונה בכללה. הכהנים בולטים, לא רק במוסדות הציבוריים בירושלים, אלא אף בהנהגה הציבורית הלא רשמית ביהודה.

שאלה מס' 7

סעיף א'

שלטון רומאי עקיף

מדוע העדיפו הרומאים לבחור בשלטון עקיף?

בשנת 18 לפנה"ס המליכו הרומאים את הורדוס כמלך היהודים. שלטון כזה שלך מלך מקומי

הכפוף לשלטונות רומא נקרא שלטון עקיף, והוא הונהג בכל מיני ממלכות קטנות ברחבי

האימפריה. הסיבות לסוג שלטון כזה הן:

1. לא להכעיס את העם המקומי. מתן עצמאות מסוימת. המלך בא מן העם ומכיר את

החברה ומנהיגיה. (הורדוס בא מן העם היהודי).

2. המלך שנבחר ע"י הרומאים קשור אליהם ואל תרבותם, וכך מתאפשר "פיתוח תרבותי" באמצעות הקמת מוסדות הלניסטים. הורדוס מלך יהודה נמשך מאוד להלניזם, והיה יכול לפתח מבחינה תרבותית את הממלכה, שבעיני רומא הייתה "שממה תרבותית" לאחר השמדת המוסדות ההלניסטים בידי החשמונאים.

3. הקמת "צבאות חסות" קטנים בידי המנהיגים המקומיים, אשר יסיעו לצבא רומא במקרה הצורך.

4. אין צורך להתחכך ישירות עם העמים המקומיים שבשטח האימפריה, למשל בגביית מסים.

המאפיינים העיקריים של שלטון הורדוס:

1. חיזוק יסודות הלניסטיים בארץ ובסביבתה. לכך היו מספר סיבות:
  - א. נאמנות לאימפריה הרומית שמנהיגיה התחברו להלניזם ורצו להפיצה בשטחם.
  - ב. הורדוס היה מתיוון בעצמו.
  - ג. מכיוון שהקהילה היהודית בארץ לא תמכה בו, חשב שכך שיזכה לתמיכה מהנוכרים בארץ.

2. שלט על היהודים רק כעל היהודים רק כמלך ולא ככהן גדול, בניגוד לשושלת החשמונאים. זאת מפני שהוא לא בה ממשפחת כהונה, ומפני שפלד שהפיכה לכהן הגדול תהיה "חציית קו אדום" שתרגיז את היהודים עד מאוד.

3. החלשת שני מוסדות השלטון היהודיים: הסנהדרין והכהונה הגדולה. הוא עשה זאת כדי למנוע פיקוח ובקרה על פעולותיו, שאיימו על שלטונו, ומפני שרצה להיות בעל הסמכות החזקה ביותר. הוא עשה זאת במספר דרכים:

- א. לקיחת סמכויות מהכהן הגדול ומן הסנהדרין, כמו גביית מסים מהכהן.
- ב. בניית מבנים הלניסטים ליד בית המקדש.
- ג. הפסיק את העברת הכהונה מדור לדור. מינה כוהנים גדולים משלו (שהיו נאמנים לו) ואפילו בחר לתפקידים יהודים מן התפוצות.
- ד. מינה את יושבי הסנהדרין, הוציא את הצדוקים (שהיו נאמנים לבית חשמונאי).

4. נאמנות לקיסרים הרומאים, ביצוע בקשותיהם ותשלומי מיסים.

5. דחיקת החשמונאים מן ההנהגה ואפילו חיסולם (כולל אשתו מרים ובניהם המשותפים) כך ביקש למנוע מרד, בחיסול כל מי שעלול לבגוד בו או לרשת אותו.

6. תמיכה גדולה באוכלוסייה הנוכרית בארץ ישראל, אפילו יותר מאשר ביהודים.
7. מפעלי בנייה רבים מקדשים, ערים וארמונות ברחבי הארץ. הסיבות לכך הן: -
  - א. הטבעת חותם. בתור מלך הכפוף לאימפריה, כך "הגדיל" ופיאר את עצמו בתור המלך בא"י (העיר סבסטי בשומרון, קיסריה).
  - ב. רצון להדה מצד היהודים. (הגדלת רחבת הר-הבית, שיפוץ בית המקדש).
  - ג. השפעות הלניסטיות, ועידודו של הקיסר אוגוסטוס לבנייה ברחבי האימפריה. (מקדשים, קיסריה).
  - ד. הגנה, ארמונות מקלט (כמו מצדה וההרודיון).

סעיף ב'

השלטון הרומאי הישיר: תקופת הנציבים הרומאיים

לאחר מות הורדוס, הממלכה חולקה בין בניו. מעמדם של בני הורדוס היה נחות משל אביהם, אף אחד מהם לא החזיק בתואר מלך והם לא נהנו מאותו אמון ובביטחון מצד רומא שהיה מנת חלקו של הורדוס. בנו של הורדוס, ארכלאוס, שקיבל את השליטה ביהודה, המשיך את מדיניותו של אביו אולם התגלה כשליט בעל כישרון פחות משל הורדוס והצליח לעורר על עצמו את זעמו של העם, בשנת 8 לספירה משלחות יהודית ושומרונית נסעו לרומא והעלו טענות בפני הקיסר אוגוסטוס על שלטונו של ארכלאוס. הקיסר בחר להדיחו ממשרתו ולספח את יהודה כפרובינציה (שטח תחת שליטה ישירה רומית).

הנציבים היו אנשים עשירים ממעמד גבוה (מעמד הפרשים) זאת כדי שלא ינצלו את מעמדם כדי לצבור כסף ורכוש (מה שלא התרחש במציאות). ארגונה של יהודה כפרובינקיה החל הוא התחיל לבצע קנסוס (מפקד אוכלוסין) דבר שעורר את זעם האוכלוסייה המקומית מכיוון שצעד זה היה מנוגד לחוקי היהדות וגם מכיוון שהוא נועד לשרת את מטרות המיסוי הרומאי בארץ. רק בהתערבות הכהן הגדול המפקד התקיים. לאחר סיום המפקד מונה נציב רומאי, הנציב ביהודה היה בעל סמכויות מועטות:

1. שמירה על הסדר הציבורי, בעיקר בתקופות העלייה לרגל, באמצעות חיל עזר מקומי שגויס מהאוכלוסייה המקומית.
2. אחריות לגביית מסים מהתושבים המקומיים שבאזור שליטתו.
3. סמכות משפטית, בעיקר בדיני נפשות.
4. פיקוח על חיי הדת, כולל מינוי והדחת הכהן הגדול. בגדי הכהן הופקדו בידינו, וניתנו

לכוהן רק בחגים. לרשות הנציב לא עמד כוח צבאי רומאי (הכוח הצבאי היחיד שהוא פיקד עליו היה חיילות העזר). ובשעת חירום הוא היה כפוף לנציב סוריה הבכיר ממנו. ראשוני הנציבים כיבדו את היהודים ולא ידוע על כל התנגשויות יוצאות דופן שלהם עם האוכלוסייה. לעומת זאת, תקופת שלטונם של הנציבים האחרונים התאפיינה ב:

א. העדפת האוכלוסייה הנוכרית על פני היהודים.

ב. נטלת עול כלכלי כבד על כתפי היהודים.

ג. עושק ומעשי שחיתות.

ד. פעולות נגד תנועות משיחיות ונגד מורדים.

דוגמה לנציב אחרון היא הנציב גסיוס פֶּלורוס שהיה הנציב הגרוע ביותר. בתקופתו התרחשו שני אירועים מרכזיים:

- בעיר קיסריה נטבחו היהודים תושבי העיר על ידי האוכלוסייה הנוכרית שישבה בה. 15 אלף יהודים נרצחו בטבח זה. פלורוס לא עשה דבר על מנת למנוע את המהומות.

- כאשר רצה פלורוס לשדוד את אוצרות בית המקדש בירושלים הוא נתקל בהתנגדות יהודית, אשר הובילה לטבח שביצעו חייליו של פלורוס ביהודי העיר.

פרק רביעי – ערים וקהילות בימי הביניים

שאלה מס' 8

סעיף א'

מעמדם המשפטי של היהודים בערים המוסלמיות

לפי חוקי האסלאם היה ליהודים מעמד מיוחד בממלכה המוסלמית. הם היו במעמד משפטי אחיד בכל רחבי הממלכה המוסלמית: בני חסות (אָהַל א-ד'ימה). המוסלמים ראו את היהודים כממשיכי מסורת דתית שמקורה בהתגלות אלוהית אמיתית לפני תקופתו של מוחמד. יתרון: לכן הם זכו להגנת השלטונות וכן נהנו מחופש הפולחן, חסרון: לא הוענקו להם כל פְּרִיבִּילְגִיּוֹת (זכויות יתר).

סעיף ב'

תושבי הערים החלו לקבל בהדרגה אוטונומיה והחלה תקופה חדשה שבה אנשים הפכו לחופשיים אם שהו בעיר למשך תקופה של שנה ויום. העיר כבר לא הייתה רכוש של האדון, והאנשים בה היו כפופים לחוקי העיר בלבד ולא היו רכוש של אדם זה או אחר. משום כך נהרו לעיר איכרים רבים

שרצו להשתחרר מעול אדונם ולנצל את הניידות החברתית שהייתה קיימת בעיר.

המעבר אל הערים שינה את הסדרים החברתיים באירופה, והעביר אותה ממבנה חברתי פיאודלי למבנה חברתי שבו ניתנה לאדם אפשרות לשפר את מעמדו הכלכלי והחברתי. תהליך זה מכונה "ניידות חברתית", והוא הפך את החברה האירופית לגמישה יותר במעבר ממעמד למעמד. בעיר החלו לקום מוסדות שונים כתוצאה מהקמתה של האוטונומיה העירונית. דוגמה לכך היא בית המכס, שבו שילמו מס על סחורות מיובאות. כמו כן, בכל עיר הייתה אספת אזרחים וכן נבחרה מועצת העיר שהתכנסה לעתים קרובות, וכללה מומחים למשפט מקרב המשפחות החשובות.

מעמד הנשים

כדי שאישה תזכה במעמד של אזרחית העיר היה עליה להחזיק בנכס המצוי בעיר. הנשים עבדו במקצועות מסוימים, בעיקר בענפי הטקסטיל, והיו משרתות במשק הבית, אולם השפעתן על החיים הציבוריים בעיר של ימי הביניים הייתה שולית ביותר. הן לא הורשו ליטול חלק בחיים הפוליטיים בעיר, לא יכלו לבחור ולהיבחר ולא להיכנס לאוניברסיטה בעיר. הנשים זכו להשכלה בסיסית של קרוא וכתוב. גבר היה יכול להכות את אשתו על פי חוק, וגם הזנות הותרה בעיר תחת הגבלות מסוימות. הנשים נישאו על פי שיקוליהן של המשפחות, ואלה התחברו לא פעם לשיקולים כלכליים. גיל הנישואין של הנשים נגזר ממעמדן הכלכלי, כאשר בנות השכבות הגבוהות נישאו בגיל 17 ואילו במעמדות הנמוכים נישאו בגיל מבוגר יותר. בת ירשה את רכושו של אביה אחרי זכותם של הבנים, אולם לפני הקרובים.

שאלה מס' 9

סעיף א'

מהמאה התשיעית הפכה בגדאד למרכז התרבותי של העולם המוסלמי. שררה בה תרבות שעודדה רכישת ידע והשכלה. בשל היותה גם עיר מסחר מרכזית היא הייתה מקום מפגש לתרבויות ולרעיונות ממקומות שונים בממלכה. משוררים רבים היללו ביצירותיהם את הח'ליפים מפני שרצו שהח'ליף ישמש להם פטרון. כדי להיות איש ממשל בחצר הח'ליפות נדרשו המעוניינים בכך להיות אנשי רוח משכילים ובעלי ידע אנציקלופדי נרחב. השכבה המשכילה בבגדאד הושפעה מהתרבות הערבית, ההלניסטית והפרסית. נוצר מעמד של אנשים משכילים שכונו **אֶדְבִּיבִּים** ושילבו את היסודות שנבעו מתרבויות אלה, כלומר היו בקיאים בידיעת היוונית והפרסית ויצירות הספרות שלהן, במשפט המוסלמי וכן בספרות הערבית.

במאה העשירית הגיעה לשיאה התפוררותה של השושלת העבאסית ואת מקומה תפסה השושלת הַבְּוִיָּהִית. בתקופה זו זכתה בגדאד לפריחה תרבותית מחודשת כאשר השליטים הַבְּוִיָּהִים תמכו בכל צורה של אמנות ומדע. השליט הראשון בשושלת זו, **מַעַז אַ - דְּוֵלָה**, קידם את הספרות, השירה והמדע.

באירועים שונים שנערכו בחצר השליט. הוויזיר של אַ - דְּוֵלָה, אבו מוחמד אַל-מַחְלַבִּי, עסק בעצמו בשירה. כך קמו להם עוד שליטים ווזירים מבית השושלת הַבְּוִיָּהִית שקידמו את התרבות והמדע. בשנת 991 בנה הוויזיר שַׁאפּוּר אַבְּן אַ - רדאשיר את האקדמיה למדעים של בגדאד ברובע אַל-פְּרַח'. כמו כן בנה השליט אַדְוַאד אַ - דְּוֵלָה בית חולים ובית ספר למדעי הרפואה.

ביטויים להיותה של בגדאד מרכזו התרבותי של העולם המוסלמי

1. **בתי ספר:** בעיר הוקמו בתי ספר, בדרך כלל בביתו של המורה. גודלו של בית הספר היה פועל יוצא של אישיותו של המורה ומספר התלמידים שהצליח לאסוף. הלימוד התבצע באמצעות דיון סביב סוגיה מסוימת. גם לימודי לשון (פילולוגיה) נערכו בדרך כלל בביתו של המורה.

2. **אתרים שונים בעיר כמקומות לימוד:** אחד הביטויים לפריחה התרבותית שחוותה בגדאד היה ריבוי של מקומות לימוד נוסף לבתי הספר. כך הפכו המסגדים למרכזים ללימודי התיאולוגיה, ההלכה והמשפט. אנשים היו עורכים דיונים פילוסופיים בחנויות של ספרים – לעתים היו בחנויות אלו שתי קומות, והקומה השנייה שימשה במה לדיונים. כמו כן, הפקידים היו מארחים אנשים לדיונים אצלם בבית. יש עדויות לדיונים שנערכו אפילו בבתי מרחץ, בגנים ובשוק.

3. **העיסוק בפילוסופיה:** נזכיר כאן שני ציוני דרך בהתפתחותה של הפילוסופיה בבגדאד:

א. **הפילוסוף אַבּוּ נַצַּר אַל-פַּאֲרַאבִּי:** פילוסוף מבגדאד שהושפע מאוד מהפילוסוף היווני אפלטון. הוא המשיל את השלטון בעיר לגוף האדם, וטען כי מבנה העיר דומה למבנה של גוף האדם. גם לעיר יש ראש, שהוא המנהיג הדתי, וגוף, שהינו המדינה עצמה. **אַל - פַּאֲרַאבִּי** טען שאם תושבי העיר יפעלו במסגרת המידות הטובות תצליח הקהילה כולה לשגשג, ואילו תכונות רעות יגרמו לחורבנה של הקהילה ולעונשים בעולם הבא. עיר מוצלחת תישלט לא רק על ידי המידות הטובות אלא גם על ידי פילוסוף מושלם עם דרגה מוסרית ושכלית גבוהה.

ב. אַחַיָּאן אַ -צַפֵּא - "האחים הטהורים": העיסוק הנרחב של המשכילים הבגדאדים בפילוסופיה היוונית הושפע בעיקר מכתביהם של הפילוסופים היוונים אפלטון ואריסטו. כמו כן הושפע תחום זה מכתביהם של פילוסופים "ניאו-פלטוניים", כלומר פילוסופים שכתבו לאחר תקופתו של אפלטון ונתנו פרשנות לכתביו. כזה היה הפילוסוף הנאו-פלטוני פְּלוֹטִינוֹס. הכתבים הניאו-פלטוניים השפיעו עמוקות על התרבות המוסלמית. האחים הטהורים הייתה אגודה סודית קטנה שהוקמה בבגדאד במאה העשירית וחבריה הקפידו להפיץ את כתביהם בעילום שם. הם הרחיבו ופירשו פסוקים מהקוראן באמצעות הכתבים הניאו-אפלטוניים והאמינו שרק כך יוכלו למנוע את הסילוף שנוצר בפרשנותם של אותם הפסוקים במשך השנים. האחים הטהורים האמינו כי לכל הדתות יש גרעין משותף אחד והוא האמת המוחלטת. הם האמינו שגישתם תוביל אותם לגן העדן כמו שאישים אחרים בהיסטוריה האנושית, דוגמת אברהם ומוחמד, גילו את האמת ונעשו לאנשים בדרגה רוחנית גבוהה יותר.

2. מדע: במקביל לפריחה התרבותית והפילוסופית התפתח המדע בבגדאד בתחומים שונים:

א. רפואה: בימיו של החליף הארון א - רשיד הוקם בבגדאד בית חולים. בתקופה זו החלו המדענים הערבים לחשוב על הגורם למחלות. הם הסיקו שמחלות מתפשטות באמצעות הדבקה. הם עשו זאת באמצעות ניסויים שיטתיים וחקר מחלות כמו חצבת. הם גם חקרו את השפעה של צמחי מרפא.

ב. מתמטיקה: בתחום זה הייתה השפעתה של התרבות היוונית החזקה ביותר. כתביו של אֶוּקְלִיֶדֶס בנושא הגיאומטריה שימשו בסיס להתפתחותן של יסודות המתמטיקה הערבית. כמו כן הם הגדירו מחדש את מושג האפס ויצקו בו ערך מתמטי, וזאת הודות לאימוץ שיטת הספרות ההודית.

3. תרגום: השפעתה של התרבות ההלניסטית באה לידי ביטוי ברצונם של החליפים לתרגם כתבים שונים מיוונית לערבית. אחד המקומות המרכזיים שהיו יושבים בו המתרגמים היה אֶל חַפְמָה (בית החוכמה) שכלל את מצפה הכוכבים והספרייה הגדולה. מוסד זה הוקם בשנת 830 על ידי החליף אל-מאמון. מפעל התרגום נמשך גם לאחר תקופתו של אל-מאמון על ידי מתרגמים שקיבלו כסף מחצר החליפות. הם תרגמו כתבים של הפילוסופים והמדענים היוונים אריסטו, פְּלוֹטִינֹס, אֶוּקְלִיֶדֶס ואפלטון.

סעיף ב'

רס"ג כתב יצירות ספרותיות רבות בתחומים שונים כמו הלכה, פילוסופיה, דת ותיאולוגיה :

1. **ספרות פילוסופית:** ספרו "אמונות ודעות" שנכתב בערבית השפיע על המחשבה היהודית של ימי הביניים. בספר זה ניכרות ההשפעות של התרבות היוונית וכן של תנועת המְעִתָּזָה, שביקשה למצוא הסברים שכלתניים לכתבי הקודש המוסלמים. כך רצה לעשות רס"ג בכתבי הקודש היהודים.
2. **ביאור התנ"ך:** רס"ג תרגם את התנ"ך לערבית מתוך מטרה שכל היהודים דוברי העברית יוכלו להבין אותו. עד היום משתמשים בתרגום התנ"ך לערבית בגרסתו של רס"ג.
3. **סידור אחיד:** הוא חיבר סידור שכלל תפילות לימי החול וכן תפילות חג ומועד, והציע נוסח תפילות אחיד לכל יהודי המזרח.

שאלה מס' 10

סעיף א'

כדי לאכוף את החוק המוסלמי התקיימו בעיר בגדאד וברחבי הממלכה המוסלמית כמה רשויות :

1. **הקאדים – השופטים:** תפקידם של הקאדים היה לשפוט על פי חוקי הדת המוסלמית. לקאדי היו יועצים ומומחים בתחומים שונים. כמו כן, היו אנשים שהואצלה להם סמכות מקאדי ותפקידם היה לפקח על תהליכי המשפט והסדר שבו. הם היו עדים שנקראו שְהוּד. מעמדם של השְהוּד התחזק בהדרגה והם הפכו לגורם משפיע ומכובד בעיר. בתקופתו של הח'ליף הארון א-רשיד נוצרה משרה חדשה שתפקידה היה לפקח על מערכת המשפט ועל השופטים, היא נקראה "זֶקֶן השופטים" – קאדי אל-קֶדָאֵת. רק הח'ליף עצמו יכול לערער על החלטתו של זקן השופטים.
2. **החסֶבָה – מוסד מפקח:** מוסד זה היה אחראי על סדר הציבורי ופיקח על חיי הכלכלה בעיר ובין היתר על המסחר והשווקים. את עבודת הפיקוח ביצע מְחַתֶּסֶב – מפקח שמונה על ידי הח'ליף או אחד ממושלו והיה כפוף לקאדי.
3. **השְרִטָה – משטרה מיוחדת:** משטרה עירונית שהייתה אחראית על אכיפת פסקי הדין של הקאדים וכן במניעת פשעים. משטרה זו התפתחה מחיל-עזר של המושלים השונים בתחילתו של הכיבוש המוסלמי. השוטרים גויסו מקרב האוכלוסייה המקומית.

סעיף ב'

הגאונים

הגאונים היו בעצם ראשי ישיבות שכיהנו לצידו של מאור הגולה כמנהיגי הקהילה היהודית. החל מהמאה ה-9 היו בבגדאד שתי ישיבות: **סוּאָא ופּוּמְבֵּדִיתָא** וראשיהן כונו: "ראש ישיבת גָּאון יעקב" ובפי העם, **גָּאון**. עד למחצית המאה ה-10 הייתה ישיבת סוּאָא הבכירה מבין שתי הישיבות ובתקופה זו ישיבת פּוּמְבֵּדִיתָא מקבלת את הבכורה. הגאונים היו מנהיגים של הקהילות יהודיות בגולה, כל אחד באזור מוגדר, ועסקו בתחומים שונים בחיי הקהילה: מתן מענה לשאלות הלכתיות, הוראה בישיבה, בפסיקת הלכה ומשפט. בשיתוף עם ראש הגולה הם מינו דיינים שהגיעו ממאגר של תלמידי ישיבות מצטיינים. אותם דיינים מינו בעלי תפקידים נוספים בקהילה כמו שוחט ושמש בית כנסת. כמו כן, הם איישו בתי דין עם דיינים מקומיים והיו אחראים לכל ענייני השיפוט במסגרת הקהילה.

בדומה לראש הגולה גם לגאון היו סמכויות אכיפה. הוא הורשה להטיל עונשים שונים כמו חרם, מאסר וגם הלקאה. הגאון נבחר מתוך שש משפחות מיוחסות בבבל. בדרך כלל יורשו של הגאון סומן עוד בחייו ומונה לסגנו.

לכל ישיבה היה סדר קבוע: בראש הישיבה עמד הגאון והיה לו כיסא מיוחד ולפניו ישבו 70 חכמים מחולקים לשבע שורות של עשרה חכמים בכל שורה – כל אחד על פי חשיבותו ומעמדו. הם פונו **סְנֵהְדְרִין הגדולה**. בראש השורה הראשונה ישב סגנו של הגאון שהיה גם אב בית הדין. לצידו ישבו חכמים בכירים נוספים שכונו **רָאשֵׁי פְּלָה** וכל אחד מהם היה אחראי לאחת השורות שמאחוריו.

מאחורי שבעים החכמים ישבו עוד שלושים חכמים שהיו בדרגת חשיבות פחותה יותר והם ישבו בשלוש שורות נוספות. הם נקראו **סְנֵהְדְרִין הקטנה**. מאחורי שלושים חכמים אלה ישבו תלמידי הישיבה הקבועים בהתאם למספרם, שהיה בדרך כלל 400.

שיא פעילותן של הישיבות היה בין המאה ה-8 למאה ה-10 כאשר הציבור היה כולו נעזר בחוכמתם. לדוגמה, פעמיים בשנה בחודשים אדר ואלול הצטרפו אל תלמידי הישיבות סוּאָא ופּוּמְבֵּדִיתָא אלפי אנשים שאינם עוסקים בתורה בחיי היומיום, כדי ללמוד עימם תורה וכן לשמוע את דיוני החכמים בישיבות. מנהג זה נקרא **יְרַחֵי פְּלָה**.

הקהילות היהודיות בח'ליפות היו תחת מרותן של הישיבות בארץ ישראל וּבְבַל. ככל שקהילה הייתה קרובה לישיבות אלה היא נשלטה בעוצמה רבה יותר וככל שהייתה רחוקה יותר השליטה

הייתה רופפת יותר. היה זה מבנה היררכי עם הנהגה מרכזית שהעניקה לקהילות מסמכויותיה. למרות שקהילות אלה לא הכריזו מעולם על עצמאות, חלה מהמאה ה-10 התרופפות רבה בקשרים שבין הקהילות והמרכז בבבל בעקבות המצב הקשה בעיר בגדאד בעקבות עליית השושלת הַבְּוּיִית בשנת 945. בקהילות רבות הוקמו מרכזי למידה מקומיים שהחליפו את המרכזים בבבל ובארץ ישראל. גם חל פחות משמעותי במיסים ששילמו הקהילו לשיבות. לקראת השליש האחרון של המאה ה-10 הצליחו ראש הישיבות סוּרָא ופּוּמְבְּדִיתָא לשקם את קשריהם עם הקהילות השונות. הם הצליחו לשמור על הנהגתן עד שנות השלושים של המאה ה-11. גאונים המשיכו לכהן עד המאה ה-13 אך חשיבתם פחתה באופן משמעותי.

שאלה מס' 11

סעיף א'

מעמד המשפטי של היהודים בערים המוסלמיות

לפי חוקי האסלאם היה ליהודים מעמד מיוחד בממלכה המוסלמית. הם היו במעמד משפטי אחיד בכל רחבי הממלכה המוסלמית: בני חסות (אָהַל א-דִ'ימָה). המוסלמים ראו את היהודים כממשיכי מסורת דתית שמקורה בהתגלות אלוהית אמיתית לפני תקופתו של מוחמד. יתרון: לכן הם זכו להגנת השלטונות וכן נהנו מחופש הפולחן, חסרון: לא הוענקו להם כל פְּרִיבִּלְגִיּוֹת (זכויות יתר).

סעיף ב'

תושבי הערים החלו לקבל בהדרגה אוטונומיה והחלה תקופה חדשה שבה אנשים הפכו לחופשיים אם שהו בעיר למשך תקופה של שנה ויום. העיר כבר לא הייתה רכושו של האדון, והאנשים בה היו כפופים לחוקי העיר בלבד ולא היו רכוש של אדם זה או אחר. משום כך נהרו לעיר איכרים רבים שרצו להשתחרר מעול אדונם ולנצל את הניידות החברתית שהייתה קיימת בעיר.

המעבר אל הערים שינה את הסדרים החברתיים באירופה, והעביר אותה ממבנה חברתי פיאודלי למבנה חברתי שבו ניתנה לאדם אפשרות לשפר את מעמדו הכלכלי והחברתי. תהליך זה מכונה "ניידות חברתית", והוא הפך את החברה האירופית לגמישה יותר במעבר ממעמד למעמד. בעיר החלו לקום מוסדות שונים כתוצאה מהקמתה של האוטונומיה העירונית. דוגמה לכך היא בית המכס, שבו שילמו מס על סחורות מיובאות. כמו כן, בכל עיר הייתה אספת אזרחים וכן נבחרה מועצת העיר שהתכנסה לעתים קרובות, וכללה מומחים למשפט מקרב המשפחות החשובות.

כדי שאישה תזכה במעמד של אזרחית העיר היה עליה להחזיק בנכס המצוי בעיר. הנשים עבדו במקצועות מסוימים, בעיקר בענפי הטקסטיל, והיו משרתות במשק הבית, אולם השפעתן על החיים הציבוריים בעיר של ימי הביניים הייתה שולית ביותר. הן לא הורשו ליטול חלק בחיים הפוליטיים בעיר, לא יכלו לבחור ולהיבחר ולא להיכנס לאוניברסיטה בעיר. הנשים זכו להשכלה בסיסית של קרוא וכתוב. גבר היה יכול להכות את אשתו על פי חוק, וגם הזנות הותרה בעיר תחת הגבלות מסוימות. הנשים נישאו על פי שיקוליהן של המשפחות, ואלה התחברו לא פעם לשיקולים כלכליים. גיל הנישואין של הנשים נגזר ממעמדן הכלכלי, כאשר בנות השכבות הגבוהות נישאו בגיל 17 ואילו במעמדות הנמוכים נישאו בגיל מבוגר יותר. בת ירשה את רכושו של אביה אחרי זכותם של הבנים, אולם לפני הקרובים.

שאלה מס' 12

סעיף א'

פראג כמרכז כלכלי

החל מהמאה ה-15 הפכה פראג למרכז עירוני חשוב עם מעמד של עירוניים חופשיים שכוחם לא נפל ממעמד האצילים. עד סוף המאה ה-16 התפתח המסחר בפראג בצורה מואצת ושני חלקי העיר התמזגו ליחידה אחת.

ייחודה של העיר והתפתחותו של המסחר חיזקו את מעמדה של פראג והפכו אותה ליחידה עצמאית. פרדיננד הראשון, שהשתייך לשושלת ההבסבורגית, נקט מדיניות אבסולוטית ריכוזית ורצה להכפיף את כל הערים בבוהמיה לשלטונו של המלך. לכן הוא ביקש לבטל את מעמדה העצמאי של פראג. לשם כך הפריד את העיר בחזרה לשתי ערים, ומינה להן מועצות נפרדות. צעד זה שימש זָרְז למרד שהתרחש נגד פרדיננד בשנת 1547 בפראג. תוצאות המרד השפיעו על חיי הכלכלה בעיר: פרדיננד החרים את רכושם של תושבי העיר, ביטל גילדות, הכפיף את המועצות העירוניות לשופטים והטיל מיסים גבוהים.

כתוצאה ממדיניותו של פרדיננד הערים בבוהמיה, ובהן פראג, החלו להידלדל ולכן הוא ביטל בשלבים חלק מהגזירות שהטיל אחרי המרד. עתה הוא החזיר את הגילדות והשיב לאנשים חלק מנכסיהם. אולם, פרדיננד לא החזיר לעיר את מעמדה האוטונומי. אובדן האוטונומיה הובילה אנשים רבים בעיר לזנוח את החיים הפוליטיים ולהתמקד בחיים הכלכליים וכך החלה כלכלתה

של פראג לשגשג. החל משנת 1583 כאשר פראג הופכת להיות מקום מושבו של קיסר האימפריה ההבסבורגית מתפתח בה המסחר בצורה משמעותית ומקבל אופי בינלאומי. סוחרים רבים בעיר התעשרו וקבוצות מהגרים חדשות מאזורים שונים באירופה החלו להגיע אל פראג המשגשגת בתקווה להתעשר, וחלקם אף מימשו תקווה זאת.

סעיף ב'

החל מהמאה ה-16 יהודים רבים מתחילים לפעול בחצר המלוכה. שינוי זה התרחש בעקבות עלייתם של המשטרים האבסולוטיים באירופה ששינו את גישתם של השלטונות אל היהודים. היו אלה יהודים שעסקו בעיקר בכספים וראשי הקהילה היהודית בפראג. בהקשר זה הוזכר במיוחד **מרדכי מייזל** שהיה מעשירי פראג ויצר קשרים ענפים עם חצר המלוכה של הקיסר. מייזל מימן את מלחמתם של ה**הֶבְסְבוּרְגִים** בעות'מאנים. בנוסף הוא נידב כספים רבים לקהילה היהודית בפראג, הלווה כסף לעניים ללא ריבית ובנה ישיבות ובתי כנסת.

כך החלה לצמוח בתוך הקהילה היהודית שכבה של עשירים שיצרה קשרים עם משפחות עשירות לא יהודיות בעיר. מעמד זה גם יצר קשרים עם המלוכה והאצולה ולכן זכה לפריבילגיות מיוחדות. מצב זה יצר מתחים חברתיים בתוך הקהילה היהודית בין המשפחות העשירות ובין רובה של הקהילה שהמשיכה לחיות תחת ייסורים קשים כמו הגבלת תחומי עיסוק ותחום מגורים. הם המשיכו לחיות בגטו שהפך להיות צפוף בהדרגה וכן זכו ליחס עוין מצד האוכלוסייה הכללית בעיר.

שאלה מס' 13

סעיף א'

תהליך ייסודה של העיר פראג התחיל בשנת 870, כאשר הוקם בה, על גבעה בגדה השמאלית של הנהר וְלִטְאָבָה, מבצר בשם פְּרָהָה. המבצר היה בנוי מעץ והיה מפואר וגדול. המשפחה שהקימה אותו היא **משפחת פְּרָמִישֶׁל** שהייתה משפחה חשובה ומשפיעה ומוצאה מבין 12 השבטים הסלביים שאיכלסו את אזור בוהמיה במאה ה-9. המבצר הוקף בחומת עץ ולבנים מפני שתפקידו היה להגן על המשפחה. סביב מבצר זה התפתחה פראג. העיר הוקמה על נתיב סחר ראשי שעבר מגרמניה לרוסיה. בסוף המאה ה-9 הוקמה כנסייה ליד המבצר ועד מהרה הוספו מבצרים וכנסיות

על הגדה הימנית של הנהר. מינויו של בישוף לעיר בשנת 970 וכן בנייתו של מנזר בנדיקטי בשנת 973 הפך את פראג למרכז דתי שמשך אליו עולי רגל נוצרים רבים.

כבר במאה ה-10 מתוארת פראג כמקום מסחר שוקק. היא החלה למשוך אליה אנשי דת, סוחרים, אצילים ובעלי מלאכה מרחבי אירופה. כמו כן הגיעו לעיר מוסלמים ויהודים שסחרו בסחורות שונות כדי למכור אותן בשוק של פראג.

שושלת משפחת פְּרָמִיֶשֶׁל שלטה בעיר במשך 400 שנה, עד סוף המאה ה-13. במהלך המאות ה-11 וה-12 היגרו אליה תושבים רבים, בעיקר מהגדה השמאלית אל הגדה הימנית של הנהר, וכך העיר החלה להתפשט יותר בגדה הימנית. השרפה שפרצה בעיר באמצע המאה ה-12 האיצה את המעבר לגדה הימנית ובתקופה זו החלו להתיישב בה גם איטלקים, גרמנים ויהודים. בשנת 1172 נבנה גשר שחיבר בין שתי הגדות והקל על המעבר.

גם במאה ה-12 המשיכה הגדה הימנית להתפתח כאשר הוקם שם שוק שבו התנהל מסחר בימי סוף השבוע. בגדה זו גם הוקמה אחוזה כדי להגן על הסוחרים. הסוחרים בנו לעצמם בתים לא רחוק מהשוק ואף היו בתים מפוארים של סוחרים עשירים. היקף המסחר בשוק חייב את המלך למנות אדם שיפקח על המסחר באזור זה ויגבה מס.

במאה ה-13 חל שינוי בהגדרת שטחה של פראג כאשר לעיר צורפה גם הגדה הימנית של הנהר ובעיר חיו כ-3,500 תושבים. היה בה בית כנסת אחד וכנסיות ומנזרים שנבנו בצד הימני והשמאלי של הנהר.

במאה ה-14 חוותה פראג את אחת מהתקופות המשגשגות ביותר שלה תחת שלטונו של המלך **קרל הרביעי** שמלך בבוהמיה החל משנת 1341. פראג גם הפכה למרכז דתי חשוב כאשר בשנת 1344 הוכרזה העיר כְּאֶרְכִיֶּבִישוּפוֹת. העיר זכתה לחיזוק משמעותי כאשר הוקמה בה אחת מהאוניברסיטאות החשובות באירופה – אוניברסיטת קרל בשנת 1348. קרל הרביעי המשיך בפיתוח העיר ובנה בה מבנים אדירים, גשר ענק שחיבר את שתי גדות הנהר וכן את קתדרלת ויטוס הקדוש. כמו כן בנה קרל מְטֶבֶּה – בית מלאכה ליצירת מטבעות. כשנבחר קרל לקיסר האימפריה הרומית הקדושה בשנת 1355, הפך את פראג לבירת האימפריה.

במאה ה-16 פראג מוסיפה להתפתח ועוברת תהליך של מודרניזציה. במאה זו מתרחש שינוי פוליטי כאשר האזור בו מצויה פראג – בּוֹהֶמְיָה, עובר לשליטתם של השושלת ההַבְּסְבוּרְגִית בשנת 1526. שושלת זו רצתה לכונן שלטון אבסולוטי והפכה את פראג לעיר הבירה שלה. הקיסר עצמו

ישב בה. ההבסבורגים הטילו מס גבוה במיוחד על התושבים. כחלק מהתפיסה האבסולוטית החלו להצטמצם הזכויות הפוליטיות והכלכליות של הערים.

גם המרכז המנהלי של הכנסייה הקתולית הועבר לפראג במאה ה-16 והיא הפכה לעיר מרכזית עוד יותר כאשר בשנת 1577 העבירו ההבסבורגים את מקום מושבם באופן רשמי מווינה לפראג.

בעיר החלו להתפתח מעמדות גבוהים מקרב אנשי המסחר והפקידות הבכירה.

במאה ה-16 החל מאבק פוליטי-דתי בין המלך **פֶרְדִינַנְד הראשון**, שהיה קתולי, לבין נסיכויות גרמניות שהיו פרוטסטנטיות. רבים בפראג התנגדו למעשה זה של המלך והרוחות בעיר סערו עד שפרץ מרד של אצילי העיר במלך. הצלחתו של פרדיננד במלחמתו נגד הנסיכויות הגרמניות חיזקו את מעמדו והמרד שכך. אולם, בעיר התעוררה קבוצה נוספת של עירוניים שסירבה להניח למרד. בסופו של דבר הצליח פרדיננד לחסל את ההתנגדות בעיר עוד לפני שהיא הגיעה לממדים נרחבים. פרדיננד העניש את אזרחי פראג על ניסיונם למרוד אך בסופו של דבר רק הוציא להורג ארבעה מורדים מקרב שכבות האצולה. כלפי האזרחים הרגילים שמרדו היה פרדיננד פחות סלחן והוא החרים את רכושם של המורדים וכן ביטל לחלוטין את האוטונומיה העירונית של פראג. עם זאת, חוותה פראג בתקופה זו פריחה של חיי התרבות והרוח, וזאת בשל המדיניות שהנהיג בית המלוכה שתמך באמנים ובמדענים.

כאשר מת פרדיננד הראשון חזרה בירת הקיסרות הרומית הקדושה לווינה, אך שבה לפראג בימי שלטונו של **רודולף השני**. שמו של שליט זה נקשר באחת התקופות המוצלחות יותר בהיסטוריה של פראג כאשר שוב חוותה העיר פריחה תרבותית בעקבות המעבר של חצר המלכות אליה. כל העיר הוכנה לכניסתו של רודולף השני לעיר. עם זאת היו בזמן שלטונו גם קשיים רבים שנבעו ממתחים דתיים בין הפרוטסטנטים בבוהמיה לבין השלטון הקתולי, וכתוצאה ממלחמה גדולה ולא מוצלחת בעות'מאנים שהחלה ב-1593.

סעיף ב'

המאה ה-16 התאפיינה בשתי מגמות מנוגדות במצבם של יהודי פראג. המגמה הראשונה הייתה חיובית כאשר מצבם השתפר בעיקר בתחום התעסוקתי וכן בשל השתלבותם בתחום המסחר. יהודים רבים החלו לנהור לפראג כדי למצוא שם את פרנסתם ומספר יהודיה הוכפל. המגמה השנייה הייתה שלילית כאשר תושביה הנוצרים של פראג פעלו לגירוש היהודים מהעיר. דרישה זו

נבעה מהטלת האשמות חוזרות ונשנות על היהודים כבוגדים ומרגלים לטובת טורקיה. כן הואשמו היהודים כאחראים לאירועים שונים שקרו בעיר כמו למשל שריפה שפרצה בארכיון.

בשנת 1541 הוחלט על ידי מועצת העיר על גירושם המידי של יהודי פראג ולאחר סדרה של פוגרומים אישר בשנת 1541 המלך **פרדיננד הראשון** את הצו. רבים מהיהודים גורשו לפולין כשגם תוך כדי הגירוש הם סובלים מפוגרומים ומעשי שוד. פרדיננד הראשון איפשר למשפחות המבוססות למכור את רכושן לפני עזיבתן והיו אף כאלה שהצליחו לקנות את הישארותן תמורת כסף.

בסופו של דבר השיקולים הכלכליים הכריעו את הכף וקופתה המתרוקנת של האימפריה ההבסבורגית מהמלחמות עם הפרוטסטנטים, אילצה את פרדיננד הראשון להחזיר את היהודים לעיר בשנת 1559, בעיקר בשל היותם מקור הכנסה לא מבוטל. מצבם של יהודי פראג השתפר כאשר עלה לשלטון **מקסימיליאן השני** שהשיב ליהודים את זכויות היתר שלהם בשנת 1557 והשיב לקהילה היהודית את מעמדה העצמאי. בכך הכפיף אותם למנגנון שהוא עמד ובראשו ולא לרשות העירונית בפראג. משמעות הדבר הייתה שהיהודים פטורים מתשלום מיסים עירוניים. הוא אף ביטל סופית את כל פקודות הגירוש.